

Στην καρδιά της Ευρασίας: Η αυξανόμενη σημασία της Κεντρικής Ασίας

Εισαγωγή

Η Κεντρική Ασία είναι μια περικλειστή περιοχή, με πρόσβαση μόνο στην Κασπία Θάλασσα, η οποία όμως είναι επίσης κλειστή – ουσιαστικά μια τεράστια λίμνη. Ενώ η Κεντρική Ασία έχει πολύ μεγάλη έκταση, περί τα 4 εκατ. τετρ. χλμ., ταυτόχρονα είναι αραιοκατοικημένη, καθώς έχει πολλές στέπες και ερήμους.

Χάρτης της Κεντρικής Ασίας

Για τις ανάγκες αυτής της συγκεκριμένης διάλεξης, ως “Κεντρική Ασία” ορίζονται οι πέντε πρώην σοβιετικές δημοκρατίες στην περιοχή - Καζαχστάν, Ουζμπεκιστάν, Τατζικιστάν, Κιργιστάν και Τουρκμενιστάν.

Προφίλ της Κεντρικής Ασίας

Χώρα	Εκταση	Πληθυσμός (2017)
Ουζμπεκιστάν	447.400 τετρ.χλμ.	31,9 εκατ.
Καζαχστάν	2.724.900 τετρ. χλμ.	18,2 εκατ.
Τουρκμενιστάν	488.100 τετρ.χλμ.	5,8 εκατ.
Τατζικιστάν	143.100 τετρ. χλμ.	8,9 εκατ.
Κιργιστάν	198.500 τετρ. χλμ.	6,0 εκατ.
ΣΥΝΟΛΟ	4.002.000 τετρ. χλμ.	70,8 εκατ.

Πηγή: UNFPA

Ιστορία της Κεντρικής Ασίας

Η ιστορία της Κεντρικής Ασίας καθορίστηκε από τις μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών (π.χ. Ούννων και Μογγόλων), αλλά και από την ώσμωση μεταξύ διαφόρων πολιτισμών. Μετά τον 8ο αιώνα εξαπλώθηκε στην περιοχή το Ισλάμ και σύντομα μετά επικράτησαν στην Κεντρική Ασία τουρκογενείς δυναστείες, όπως Σελτζούκοι Τούρκοι και Τιμουρίδες. Μέχρι τον 16ο αιώνα πιο έντονη ήταν η επιρροή του περσικού πολιτισμού, ενώ στην συνέχεια έβαλε την σφραγίδα της και η τσαρική Ρωσία. Εικάζεται ότι στην αρχή το ενδιαφέρον των Ρώσων σχετιζόταν με την παραγωγή βάμβακος στην Κεντρική Ασία ως βασικής ύλης για την κλωστοϋφαντουργία. Στην συνέχεια, όμως, αυξήθηκε η γεωπολιτική σημασία της περιοχής, καθώς οξύνθηκε η αντιπαλότητα μεταξύ της Ρωσίας και της Βρετανίας στην Κεντρική Ασία – μια διαμάχη που έχει μείνει στην ιστορία με το όνομα “Μεγάλο Παιχνίδι”. Αυτό εξηγεί την πολιτική εποίκισμού με Ρώσους στην Κεντρική Ασία, όπως και την επιβολή της ρωσικής γλώσσας σε σχολεία και δημόσιες υπηρεσίες σε περιοχές που υπάγονταν στην Πετρούπολη.

Η κατάληψη της Κεντρικής Ασίας από την Ρωσία έλαβε χώρα κατά κύματα, ξεκινώντας από τις στέπες του σημερινού Καζαχστάν και την προέκτασή του στο σημερινό Κιργιστάν. Μετά από πολλές προσπάθειες, οι Ρώσοι κατάφεραν να εδραιώσουν την παρουσία της στην Κεντρική Ασία κατά το δεύτερο ήμισυ του 19ου αιώνα. Η κατάκτηση του σημερινού Ουζμπεκιστάν επισφραγίστηκε με την είσοδο των ρωσικών στρατευμάτων στην Τασκένδη το 1866 και την Σαμαρκάνδη το 1868. Το 1881 η Ρωσία κατόρθωσε να υποτάξει και τις φυλές στο έδαφος του σημερινού Τουρκμενιστάν. Με το ισχυρό χανάτο της Μπουχαρά συνήφθη συμφωνία, αλλά ταυτόχρονα κατοχυρώθηκε η υπεροχή της Ρωσίας στην ευρύτερη περιοχή της Κεντρικής Ασίας. Το σημερινό Τατζικιστάν παρέμεινε μόνο κατ’όνομα υπό την δικαιοδοσία της Μπουχαρά, μέχρι την εξαφάνισή του χανάτου.

Στις αρχές του 20ού αιώνα εμφανίστηκαν κάποια κινήματα που αμφισβητούσαν την ρωσική κυριαρχία, εξαιτίας της υποεκπροσώπησης της Κεντρικής Ασίας στα κέντρα λήψης αποφάσεων και της δυσβάστακτης φορολογίας. Μετά από μια σύντομη περίοδο αυτονομίας της Κεντρικής Ασίας λόγω της κατάρρευσης της τσαρικής Ρωσίας το 1917, η νεοσυσταθείσα Σοβιετική Ένωση επέβαλε την εξουσία της στην περιοχή, αν και δημιουργήθηκαν ξεχωριστές σοβιετικές δημοκρατίες από το 1920 έως το 1924. Περίπου εβδομήντα χρόνια αργότερα, οι πέντε χώρες της Κεντρικής Ασίας, εν πολλοίς απροετοίμαστες, απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά την διάλυση της ΕΣΣΔ τον Δεκέμβριο του 1991.

Ανάμεσα στις μεγάλες προκλήσεις που αντιμετώπισαν όλα τα ανεξάρτητα πλέον κράτη ήταν:

- Ο απογαλακτισμός τους από την κυρίαρχη μέχρι τότε Ρωσία και η αξιοποίηση των εγχώριων πόρων τους
- Η μετάβαση από τον σοβιετικό κεντρικό σχεδιασμό σε σύγχρονες οικονομίες σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης και εντεινόμενου διεθνούς ανταγωνισμού.
- Η δημιουργία εθνικών κρατών για πρώτη φορά στην ιστορία τους και μετά από την συνύπαρξη με άλλους λαούς στην πολυεθνική ΕΣΣΔ επί επτά δεκαετίες.

Στην αγωνιώδη προσπάθειά του να βρουν και να τονίσουν την διακριτή εθνική τους ταυτότητα, όλες οι χώρες της Κεντρικής Ασίας ανέδειξαν μύθους ή προσωπικότητες, τις οποίες μετέτρεψαν σε σύμβολα εθνικής υπερηφάνειας και ενότητας.

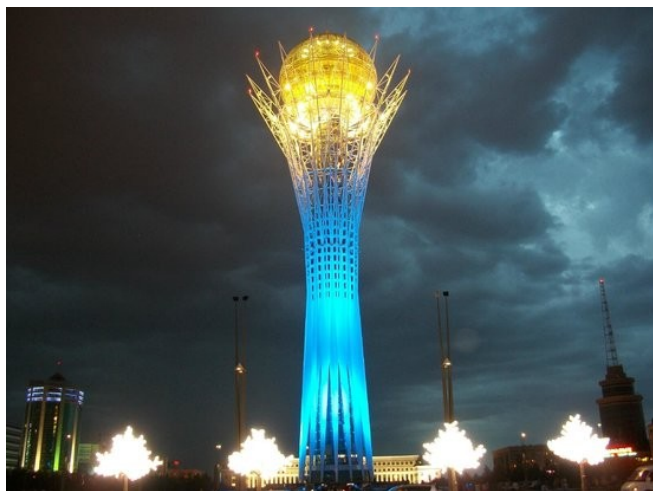
Αγαλμα του Τιμούρ στην Τασκένδη

Μνημείο του Ισμαήλ Σαμάνι στο Ντουσανμπέ

Ο Τάφος του Chyngyz Aitmatov κοντά στο Μπισκέκ

Ο εμβληματικός πύργος Μπάιτερεκ, “λεύκα” στα καζάχικα, στην Αστανά είναι αναπαράσταση του δέντρου της ζωής, πάνω στο οποίο - σύμφωνα με έναν καζάχικο μύθο - είχε φτιάξει φωλιά το Samruk, το πουλί της ευτυχίας.

Η Αψίδα της Ουδετερότητας στο Ασχαμπάντ, με το άγαλμα του Sararmutat Niyazon (Turkmenbashi), πρώτου προέδρου του ανεξάρτητου Τουρκμενιστάν.

Η μετάβαση από την σοβιετική εποχή στην ανεξαρτησία υπήρξε δύσκολη και σε ορισμένες περιπτώσεις αιματηρή, όπως στην περίπτωση του Τατζικιστάν που βυθίστηκε σε εμφύλιο σπαραγμό την περίοδο 1992-1997. Ωστόσο, στις άλλες χώρες της Κεντρικής Ασίας οι φυγόκεντρες δυνάμεις τέθηκαν υπό έλεγχο σε μεγάλο βαθμό χάρη στην διατήρηση της παλιάς σοβιετικής νομενκλατούρας στην εξουσία. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε τέσσερις χώρες οι γραμματείς του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης έγιναν πρόεδροι των νεοσύστατων κρατών: ο Nursultan Nazarbayev στο Καζαχστάν, ο Askar Akayev στην Κιργισία (που μετονομάστηκε σε Κιργιστάν), ο Saparmurat Niyazov στην Τουρκμενία (που μετονομάστηκε σε Τουρκμενιστάν) και ο Islam Karimov στο Ουζμπεκιστάν. Στο Τατζικιστάν κατόρθωσε να εδραιωθεί στην εξουσία ο Emomali Rahmonov (που μετονομάστηκε σε Rahmon, αφαιρώντας την ρωσική κατάληξη από το επίθετό του).

Εκλογές διεξάγονται στις χώρες της Κεντρικής Ασίας, αλλά με σοβαρές ενστάσεις της διεθνούς κοινότητας ως προς τον γνήσια δημοκρατικό χαρακτήρα τους. Με την εξαίρεση του Κιργιστάν, όπου το σύνταγμα προβλέπει μόνο μια θητεία για τον πρόεδρο της χώρας, τα υπόλοιπα κράτη της Κεντρικής Ασίας έχουν προεδρικά και προσωπαγή καθεστώτα πολύ περιορισμένης δημοκρατικής νομιμοποίησης.

Νυν ηγέτες των χωρών της Κεντρικής Ασίας

Χώρα	Πρόεδρος	Ετος ανάληψης της εξουσίας
Ουζμπεκιστάν	Shavkat Mirziyoyev (διαδέχθηκε τον Islam Karimov)	2016
Καζαχστάν	Nursultan Nazarbayev	1991
Τουρκμενιστάν	Gurbanguly Berdimukhamedov (διαδέχθηκε τον Saparmurat Niyazov)	2007
Τατζικιστάν	Emomali Rahmon	1994
Κιργιστάν	Sooronbay Jeenbekov	2017

Π.χ. ο Καζάχος πρόεδρος βρίσκεται στην εξουσία αδιαλείπτως από το 1991 και ο πρόεδρος του Τατζικιστάν από το 1994. Στο Τουρκμενιστάν και το Ουζμπεκιστάν οι νυν πρόεδροι ανέλαβαν τα πόστα τους μόνο κατόπιν του θανάτου των προκατόχων τους. Η προσωπολατρία είναι έκδηλη σ' όλες τις χώρες και έχει οδηγήσει σε ιδιαίτερα νοσηρά φαινόμενα – με προεξάρχον το Τουρκμενιστάν, όπου ο πρόεδρος έχει όχι απλά ενισχυμένη, αλλά απόλυτη εξουσία μεσαιωνικού τύπου. Ο πρώτος πρόεδρος της χώρας, ο Niyazov, απένειμε στον εαυτό του τον τιμητικό τίτλο Turkmenbashi (“Πατέρας των Τουρκμένων”) και εγκατέστησε ένα καθεστώς που ελάχιστα απέχει απ' αυτό της Βόρειας Κορέας. Η χώρα κυβερνάται με σιδηρά πυγμή και είναι απομονωμένη, με επίσημο δόγμα την ουδετερότητα. Πρόκειται για ένα καθεστώς sacrosanctum, όπου ουδετερότητα σημαίνει αυτάρκεια τύπου Ceausescu και απομόνωση από τον έξω κόσμο τύπου Β. Κορέας.

Ενώ τις δύο τελευταίες δεκαετίες η πολιτική σταθερότητα στην Κεντρική Ασία εξασφαλίζεται ως ένα βαθμό, υπάρχουν όμως και αξιοσημείωτες εξαιρέσεις. Το Ουζμπεκιστάν γνώρισε την άνοδο του εγχώριου Ισλαμικού κινήματος, το οποίο φαίνεται να διατηρεί στενές σχέσεις με τους Ταλιμπάν στο γειτονικό Αφγανιστάν. Τον Φεβρουάριο του 1999 οι Ισλαμιστές αποπειράθηκαν να δολοφονήσουν τον πρόεδρο Karimov με παγιδευμένα αυτοκίνητα στην πρωτεύουσα Τασκένδη. Ακολούθησε το μακελειό στην πόλη Andijon τον Μάιο του 2005, με τις εκτιμήσεις για τον αριθμό των θυμάτων να κυμαίνονται από 200 έως πάνω από 1.000. Επισημώς, η κυβέρνηση απέδωσε την εξέγερση στην δράση του Ισλαμιστικού Κινήματος του Ουζμπεκιστάν, αλλά δεν αποκλείεται τα αίτια να σχετίζονται είτε με την οικονομική δυσπραγία στην περιοχή, είτε με διαμάχες για την εξουσία στην

χώρα. Στο Κιργιστάν ο πρώτος πρόεδρος Akayev αναγκάστηκε σε παραίτηση τον Απρίλιο του 2005 λόγω των μαζικών διαδηλώσεων εναντίον του, ενώ ο διάδοχός του Kurmanbek Bakiyev ανατράπηκε μετά από αιματηρές αναταραχές στην χώρα τον Απρίλιο του 2010.

Γεωπολιτικό βάρος της Κεντρικής Ασίας

Αναμφισβήτητη είναι η γεωπολιτική σημασία της Κεντρικής Ασίας, στο κέντρο της Ευρασίας, αλλά σε μεγάλο βαθμό και εξαιτίας της κυριαρχίας του Ισλάμ στην περιοχή. Η τσαρική Πετρούπολη και στην συνέχεια η Μόσχα έδειχναν ιδιαίτερη ευαισθησία για τις εξελίξεις στο Ιράν και το Αφγανιστάν που γειτνιάζουν με το “μαλακό υπογάστριο” της Ρωσίας και μετέπειτα Σοβιετικής Ένωσης. Το 1979, η ηγεσία της ΕΣΣΔ θορυβήθηκε με την άνοδο εχθρικών προς την Μόσχα δυνάμεων στην Καμπούλ και, σε συνδυασμό με την ισλαμική επανάσταση στο Ιράν το ίδιο έτος, έλαβε την απόφαση για στρατιωτική εισβολή στο Αφγανιστάν. Η εξέλιξη αυτή και οι σφοδρές εχθροπραξίες που ακολούθησαν μέχρι το 1988 αποτέλεσαν μια από της μελανότερες σελίδες του Ψυχρού Πολέμου και συνέβαλαν στην κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.

Η μετασοβιετική εποχή στην Κεντρική Ασία σημαδεύτηκε από έντονες γεωπολιτικές διεργασίες, με την παρουσία τόσο ρωσικών όσο και αμερικανικών δυνάμεων στην περιοχή.

Ρωσικές και Νατοϊκές στρατιωτικές βάσεις στην Κεντρική Ασία

Χώρα	Ρωσία	ΗΠΑ	Γερμανία
Καζαχστάν	Απροσδιόριστης διάρκειας συνεργασία		
Ουζμπεκιστάν		2001-2005	2001-2015
Κιργιστάν	2003-2027	2001-2014	
Τατζικιστάν	1992-2042		

Οι ΗΠΑ εγκατέστησαν δύο στρατιωτικές βάσεις τους στην Κεντρική Ασία, στο Ουζμπεκιστάν και το Κιργιστάν, μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001 και την αμερικανική εισβολή στο Αφγανιστάν. Ωστόσο, οι πολιτικές σχέσεις μεταξύ της Ουάσινγκτον και της Τασκένδης επιδεινώθηκαν ραγδαία μετά το μακελειό στο Andijon το 2005 και η βάση των ΗΠΑ έκλεισε λίγους μήνες αργότερα. Το 2014 έπαψε να λειτουργεί και η δεύτερη αμερικανική βάση στην Κεντρική Ασία, αυτή στο Κιργιστάν, λόγω της απόφασης των ΗΠΑ να υποβαθμίσουν την στρατιωτική τους παρουσία στο Αφγανιστάν και να απεμπλακούν από την Κεντρική Ασία. Εως το 2015, στρατιωτική βάση στο Ουζμπεκιστάν διατηρούσε και η Γερμανία, στο πλαίσιο των νατοϊκών της υποχρεώσεων στο Αφγανιστάν.

Την ίδια στιγμή, η Ρωσία έχει σταθερή στρατιωτική παρουσία στην περιοχή. Η ρωσική βάση στο Κιργιστάν παραμένει στην χώρα τουλάχιστον έως το 2027. Επιπροσθέτως, οι Ρώσοι διατηρούν μόνιμη στρατιωτική βάση στο Τατζικιστάν, στα σύνορα με το Αφγανιστάν, από την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ η τελευταία συμφωνία εξασφαλίζει την παραμονή της έως το 2042. Με το Καζαχστάν η Μόσχα έχει απροσδιόριστης διάρκειας συμφωνία, η οποία προβλέπει την καταβολή ετησίων ενοικίων από την Ρωσία.

Η απόφαση των Αμερικανών να αποσύρουν τις βάσεις τους από την Κεντρική Ασία βασίστηκε στην εκτίμηση ότι οι ΗΠΑ έχουν επιτύχει τους κυριότερους στόχους της στην περιοχή, π.χ. την διάλυση του πυρηνικού οπλοστασίου του Καζαχστάν, την εκδίωξη της Al-Qaida από το Αφγανιστάν, κ.λπ. Σημειώνεται, όμως, ότι η παρουσία των Αμερικανών στην Κεντρική Ασία δεν

έχει εκλείψει τελείως. Ενώ είναι σαφής η προτίμηση των ΗΠΑ για πολύ περιορισμένο στρατιωτικό «αποτύπωμα» στην περιοχή στο ορατό μέλλον, οι Αμερικανοί δεν έχουν χάσει το ενδιαφέρον τους για την Κεντρική Ασία. Πάντως, φαίνεται ότι στο εξής οι χώρες της περιοχής θα αναπτύσσουν ολοένα και στενότερες σχέσεις με την Ρωσία και την Κίνα.

Σε ό,τι αφορά την αρχιτεκτονική ασφαλείας στην Κεντρική Ασία, υπάρχουν μόνο δύο συγκροτημένες δομές περιφερειακής εμβέλειας, οι οποίες επικαλύπτονται ως ένα βαθμό.

- Ο Οργανισμός Συνεργασίας της Σανγκάης (ΟΣΣ) ιδρύθηκε το 2001 με πρωτοβουλία της Κίνας - αλλά σε στενή συνεργασία με την Ρωσία – και είχε ως αρχικό στόχο την διευθέτηση συννοριακών διαφορών μεταξύ των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών της περιοχής μετά την διάλυση της ΕΣΣΔ. Σήμερα, μέλη του οργανισμού αυτού είναι τέσσερις χώρες της Κεντρικής Ασίας (πλην του ουδέτερου Τουρκμενιστάν), η Κίνα, η Ρωσία, η Ινδία και το Πακιστάν, ενώ άλλα τέσσερα κράτη της ευρύτερης περιοχής έχουν στάτους παρατηρητή. Τα τελευταία χρόνια η ατζέντα του ΟΣΣ έχει εμπλουτιστεί με πολλές άλλες πτυχές της ασφάλειας, χωρίς ωστόσο να καλύπτει θέματα αμιγώς στρατιωτικής συνεργασίας.
- Η άλλη δομή, ο Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφαλείας (ΟΣΣΑ), είναι καθαρά αμυντική συμμαχία, η οποία δημιουργήθηκε το 2002. Η αρχική Συνθήκη Συλλογικής Ασφαλείας είχε υπογραφεί το 1992, προκειμένου να καλύψει τα κενά ασφαλείας που προκάλεσε η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης. Μέλη του ΟΣΣΑ στην παρούσα φάση είναι η Ρωσία, το Καζαχστάν, το Κιργιστάν, το Τατζικιστάν, η Αρμενία και η Λευκορωσία, ενώ το Ουζμπεκιστάν αποχώρησε από τον οργανισμό δύο φορές, το 1999 και το 2012. Το καταστατικό του ΟΣΣΑ προβλέπει στρατιωτική συνδρομή σε περίπτωση που ένα κράτος μέλος δεχθεί επίθεση, ενώ απαγορεύει στις έξι χώρες να εντάσσονται σε άλλες αμυντικές συμμαχίες. Σημειώνεται, επίσης, ότι για την ανάπτυξη στρατιωτικών βάσεων μιας τρίτης χώρας στην επικράτεια του ΟΣΣΑ απαιτείται η συναίνεση όλων των μελών του οργανισμού.

Οικονομικό βάρος της Κεντρικής Ασίας

Η Κεντρική Ασία έχει σημαντικές πλουτοπαραγωγικές πηγές, ανάμεσα στις οποίες ξεχωρίζουν οι υδρογονάνθρακες, το βαμβάκι, ο χρυσός, ο χαλκός, το ουράνιο, ο λιγνίτης, κ.λπ. Με οικονομικούς όρους, το Καζαχστάν είναι η πιο προηγμένη χώρα της περιοχής, καθώς μόνο του προσφέρει το 60% του ΑΕΠ της Κεντρικής Ασίας, με έσοδα πρωτίστως από την βιομηχανία πετρελαίου και φυσικού αερίου. Σε ό,τι αφορά την εξόρυξη πετρελαίου, το πεδίο Kashagan στην Κασπία Θάλασσα θεωρείται το μεγαλύτερο νέο κοίτασμα που έχει ανακαλυφθεί τα τελευταία 30 χρόνια παγκοσμίως.

Πεδίο εξόρυξης πετρελαίου Kashagan

Οι υδρογονάνθρακες της Κεντρικής Ασίας αποτελούν σημαντική πηγή ενεργειακών πόρων για την Ευρώπη και την Δύση γενικότερα.

Μεταφορά ενεργειακών πόρων από την Κεντρική Ασία στην Ευρώπη

Ταυτόχρονα, ενδιαφέρον για τους υδρογονάνθρακες της Κεντρικής Ασίας υπάρχει και στην Κίνα. Ένας αγωγός πετρελαίου συνδέει τα πεδία εξόρυξης στο δυτικό Καζαχστάν με την Κίνα. Παρομοίως, ένας άλλος αγωγός φυσικού αερίου διασχίζει το ανατολικό Τουρκμενιστάν, το Ουζμπεκιστάν και το Καζαχστάν, για να καταλήξει στην Κίνα.

Αγωγός πετρελαίου Καζαχστάν-Κίνα

Αγωγός φυσικού αερίου Τουρκμενιστάν-Κίνας

Σημειωτέον, το Τουρκμενιστάν έχει αξιόλογα αποθέματα φυσικού αερίου, χάρη στα οποία κατατάσσεται τέταρτο στον κόσμο, μετά την ηγετική τριάδα του Ιράν, της Ρωσίας και του Κατάρ. Ένα πολύ ενδιαφέρον φαινόμενο είναι η λεγόμενη Πύλη της Κολάσεως, ένας κρατήρας διαμέτρου 70 μέτρων στο κεντρικό Τουρκμενιστάν.

Η Πύλη της Κολάσεως στο Τουρκμενιστάν

Το 1971, στην αναζήτηση κοιτασμάτων υδρογονανθράκων, οι σοβιετικές αρχές βρήκαν μια σπηλιά γεμάτη φυσικό αέριο. Αποφάσισαν να κάψουν την συγκεκριμένη ποσότητα, προκειμένου να προχωρήσουν τις γεωτρήσεις σε βάθος. Πλιν, όμως, αποδείχθηκε ότι η σπηλιά αυτή είναι συνδεδεμένη με άλλο, πολύ μεγαλύτερο, κοίτασμα και, ως αποτέλεσμα, το φυσικό αέριο καίγεται ασταμάτητα εδώ και 47 χρόνια, χωρίς σημάδια εξάντλησης.

Πολύ σημαντική χώρα είναι και το Ουζμπεκιστάν, το οποίο έχει τον μεγαλύτερο πληθυσμό και κεντρική θέση στο μωσαϊκό της περιοχής. Επιπροσθέτως, τα πρόσφατα πολιτικά ανοίγματα που επιχειρούνται από τον νέο πρόεδρο Mirziyoyev έχουν καταστήσει την χώρα ελκυστική για ξένες επενδύσεις και το Ουζμπεκιστάν εμφανίζει τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης στην Κεντρική Ασία.

Ρυθμοί Μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Κεντρική Ασία

Χώρα	2017	2018*
Ουζμπεκιστάν	6,8%	7,5%
Καζαχστάν	2,7%	3,0%
Τουρκμενιστάν	6,5%	6,5%
Τατζικιστάν	5,0%	5,5%
Κιργιστάν	4,0%	4,0%

Πηγή: World Bank

* Προβλέψεις

Στο Καζαχστάν, ένα ιδιαίτερα μεγαλεπήβολο και δαπανηρό εγχείρημα ήταν η δημιουργία της νέας πρωτεύουσας της χώρας με το όνομα Αστανά (“πρωτεύουσα” στην καζαχική γλώσσα), με την οποία ο πρόεδρος Nazarbayev επιδιώκει να καταδείξει τις προοπτικές του Καζαχστάν, αλλά και να ικανοποιήσει τις προσωπικές του φιλοδοξίες ως “πατέρα του έθνους”.

Οψη της Αστανά

Εντυπωσιακό είναι και το Ασχαμπάντ, η πρωτεύουσα του Τουρκμενιστάν, την οποία τόσο ο πρώτος ηγέτης της χώρας Νιγάζοβ όσο και ο νυν πρόεδρος Berdymukhamedov έχουν φροντίσει να μετατρέψουν σε πόλη-βιτρίνα.

Οψη του Ασχαμπάντ

Το Υπουργείο Υγείας σε σχήμα κόμπρας

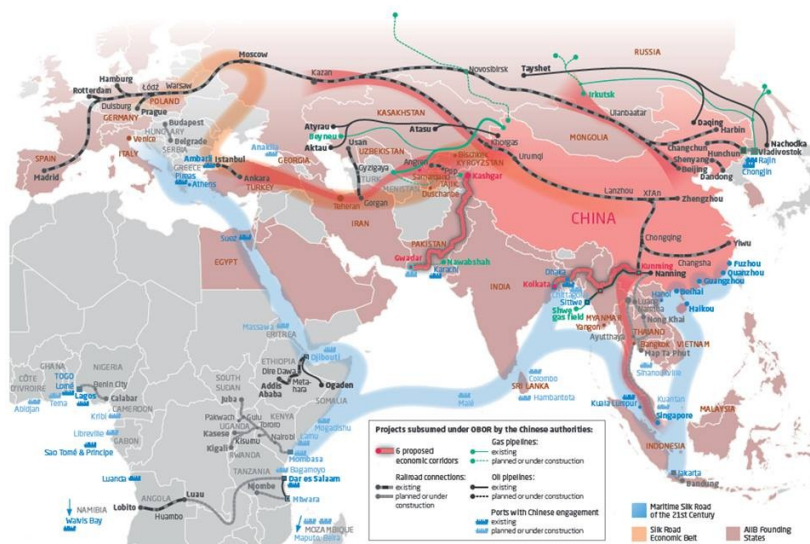
Η Οδοντιατρική Κλινική σε σχήμα φρονιμίτη

Ωστόσο, τα γυαλιστερά κτίρια στις πρωτεύουσες της Κεντρικής Ασίας δημιουργούν εν πολλοίς παραπλανητικές εντυπώσεις, καθώς οι εικόνες αυτές δεν αντιπροσωπεύουν ούτε ολόκληρη την Κεντρική Ασία, ούτε το επίπεδο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης σε απομακρυσμένες περιφέρειες εντός των ίδιων των χωρών. Σημειώνεται ότι το Τατζικιστάν και το Κιργιστάν συγκαταλέγονται στις χώρες με πολύ μεγάλο βαθμό εξάρτησης από εμβάσματα από το εξωτερικό, κυρίως από την Ρωσία. Π.χ. εκτιμάται ότι το 2014 τα εμβάσματα των Τατζίκων εργαζομένων στο εξωτερικό αντιστοιχούσαν στο μισό ΑΕΠ της χώρας, ενώ ο αντίστοιχος δείκτης στο Κιργιστάν ξεπερνούσε το 30%.

Ο Νέος Δρόμος του Μεταξιού στην Κεντρική Ασία

Δεδομένων των φυσικών πόρων της Κεντρικής Ασίας, αλλά και της σημαντικής θέσης της περιοχής στο σύνολο της Ευρασίας, είναι επόμενο να εντείνεται συνεχώς η παρουσία της Κίνας. Ακόμει σχεδόν καθημερινά πλέον για τον Νέο Δρόμο του Μεταξιού, το μεγαλεπήβολο σχέδιο των Κινέζων, συνολικού ύψους τουλάχιστον 1 τρις. δολαρίων.

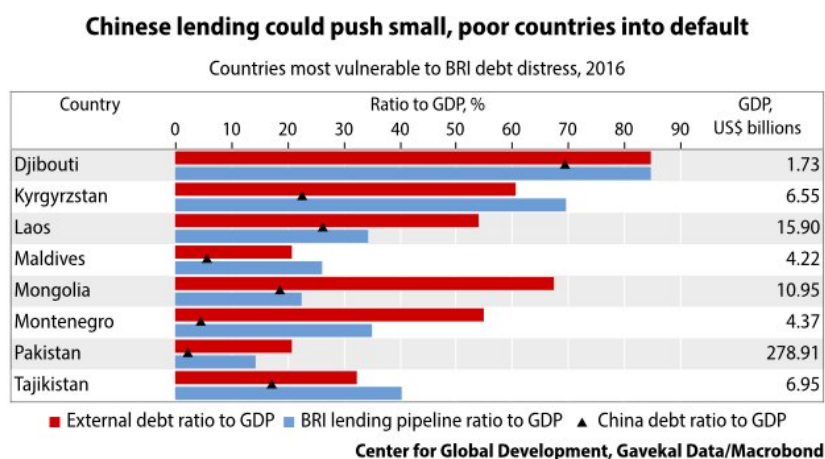
Το σχέδιο της Κίνας για τον νέο Δρόμο του Μεταξιού

Δεν είναι τυχαίο ότι το όραμα του Xi Jinping παρουσιάστηκε πρώτη φορά στην Αστανά το 2013, κατά την διάρκεια επίσημης επίσκεψης του Κινέζου προέδρου στο Καζαχστάν. Ειδικότερα, το σχέδιο αυτό που έχει γίνει γνωστό ως Belt & Road Initiative περιλαμβάνει μια γιγαντιαία χερσαία “ζώνη” μέσω της Κεντρικής Ασίας και έναν θαλάσσιο “δρόμο” μέσω του Ινδικού Ωκεανού. Εκτοτε το Πεκίνο έχει προωθήσει πληθώρα σχεδίων για την κατασκευή ή αναβάθμιση μεταφορικών υποδομών, με κυριότερο τον διάδρομο που διασχίζει την βορειοδυτική Κίνα, το Καζαχστάν, την δυτική Ρωσία και καταλήγει στην Ευρώπη. Εναλλακτικές διαδρομές σχεδιάζονται ή ήδη κατασκευάζονται μέσω Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν και Ιράν ή διαμέσου της Κασπίας Θάλασσας.

Στην Κεντρική Ασία προκαλεί ανάμεικτα συναισθήματα, από προσδοκίες για σπουδαίες ευκαιρίες έως ανησυχίες για υποδούλωση των λιγότερο ανεπτυγμένων χωρών στην Κίνα. Για άλλη μια φορά, οι περισσότερες ανησυχίες σχετίζονται με το Τατζικιστάν και το Κιργιστάν που εμφανίζουν μεγάλο βαθμό εξάρτησης από τον κινεζικό δανεισμό.

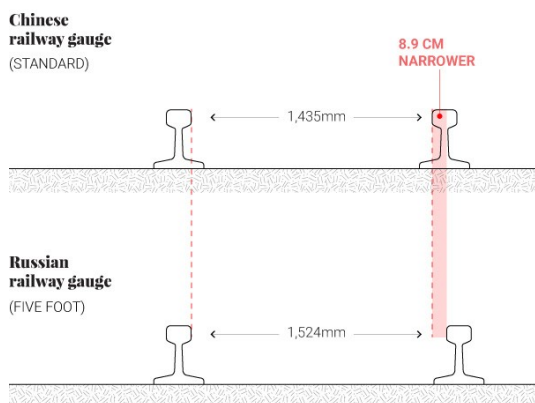
Βαθμός εξάρτησης από κινέζικα δάνεια

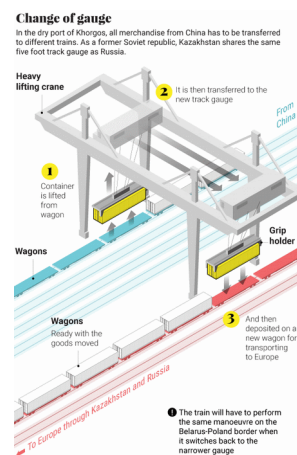
Ενώ η Μόσχα και το Πεκίνο διατηρούν στενές σχέσεις, ορισμένες επιφυλάξεις διαφαίνονται από την πλευρά της Ρωσίας, η οποία προωθεί το δικό της οικονομικό και γεωπολιτικό σχέδιο στην περιοχή, με την μορφή της λεγόμενης Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης (ΕΑΟΕ). Μέχρι στιγμής, πλήρη μέλη της ΕΑΟΕ είναι η Ρωσία, το Καζαχστάν, το Κιργιστάν, η Αρμενία και η Λευκορωσία, ενώ η Μολδαβία έχει στάτους παρατηρητή.

Πέραν της όποιας καχυποψίας εκ μέρους της Μόσχας έναντι του Πεκίνου, υπάρχουν και κάποια πρακτικά, τεχνικής φύσεως, εμπόδια, π.χ. το πλάτος των σιδηροδρομικών γραμμών στην Ρωσία. Οι Κινέζοι έχουν προτείνει στους Ρώσους δάνεια για την αναμόρφωση του ρωσικού σιδηροδρομικού δικτύου, αλλά η Μόσχα δεν δέχεται κάτι τέτοιο – μέχρι στιγμής τουλάχιστον και πιθανότατα για λόγους εθνικής ασφάλειας. Ως αποτέλεσμα, στο Khorghos της Κίνας, λίγα χιλιόμετρα πριν τα σύνορα με τον Καζαχστάν, γίνεται μεταφόρτωση όλων των εμπορευματοκιβωτίων σε τρένα που μπορούν να κινηθούν στο ρωσικό δίκτυο. Σημειωτέον, άλλη μια μεταφόρτωση γίνεται στα σύνορα Λευκορωσίας-Πολωνίας, προκειμένου να συνεχιστεί η μεταφορά των εμπορευμάτων από και προς την Ευρώπη.

One railway, two systems

Πλάτος των σιδηροδρομικών γραμμών

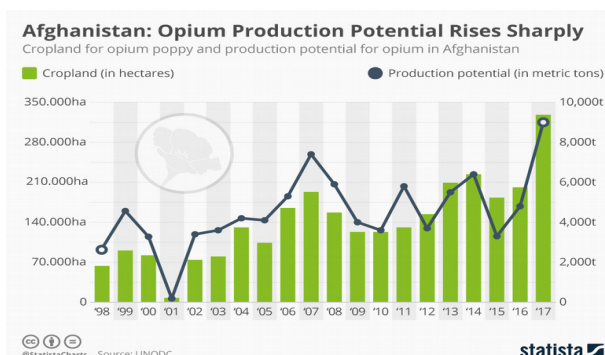
Μεταφόρτωση εμπορευματοκιβωτίων

Θα ήθελα στο δεύτερο μέρος της παρουσίασής μου να αναφερθώ σε τρία άλλα ζητήματα που αποτελούν σημαντικά χαρακτηριστικά της Κεντρικής Ασίας – τα ναρκωτικά, το Ισλάμ και το περιβάλλον.

Η μάστιγα των ναρκωτικών

Η Κεντρική Ασία αποτελεί έναν από τους διαδρόμους διακίνησης ναρκωτικών από το Αφγανιστάν, το οποίο παράγει έως και το 90% της ηρωίνης σε παγκόσμιο επίπεδο. Από τις χώρες της περιοχής σε μεγαλύτερο βαθμό έχει πληγεί το Τατζικιστάν, το οποίο έχει κοινά σύνορα με το Αφγανιστάν μήκους 1.344 χλμ. και είναι ιδιαίτερα ευάλωτο στην εξάπλωση των ναρκωτικών. Σημειώνεται, μάλιστα, ότι μετά από μια περίοδο σχετικής “ηρεμίας”, ενδέχεται φέτος και τα επόμενα χρόνια να ακολουθήσει νέα έξαρση της διακίνησης ηρωίνης - σύμφωνα με την Υπηρεσία Καταπολέμησης των Ναρκωτικών και του Οργανωμένου Εγκλήματος του ΟΗΕ (UNODC), το 2017 καταγράφηκε ιστορικό ρεκόρ ως προς την αύξηση της δυνατότητας παραγωγής οπίου και ηρωίνης στο Αφγανιστάν, σε επίπεδο σχεδόν διπλάσιο σε σύγκριση με το 2016 – από 4.800 σε 9.000 τόνους.

Δυνατότητα Παραγωγής Οπίου στο Αφγανιστάν, 1998-2017

Η ενίσχυση του Ισλάμ

Στην Κεντρική Ασία παρατηρείται ένας υφέρπων εξισλαμισμός σε επίπεδο ηθών και εθίμων, με την επαμφοτερίζουσα στάση των κρατικών αρχών. Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά το 1991 μόνο στο Καζαχστάν, ίσως το πιο κοσμικό κράτος στην περιοχή, ο αριθμός των τζαμιών αυξήθηκε 47 φορές, από 68 σε περίπου 3,200. Σημειώνεται, επίσης, ότι ο αριθμός των Κεντροασιατών μαχητών στο Ισλαμικό Κράτος ανήλθε στις 8.500, εκ των οποίων έχουν επιστρέψει μέχρι στιγμής μόλις 1.000 και οι υπηρεσίες ασφαλείας στην περιοχή δεν κρύβουν την ανησυχία τους για την αντιμετώπισή τους. Η ανησυχία αυτή εντείνεται έτι περισσότερο εξαιτίας των τρομοκρατικών επιθέσεων στο εξωτερικό, στις οποίες εμπλέκονται Κεντροασιάτες ισλαμιστές.

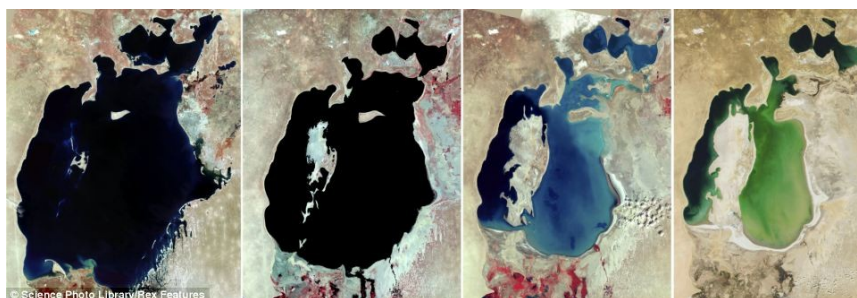
Τρομοκρατικές επιθέσεις από Κεντροασιάτες

Πότε	Πού	Ποιός
Απρίλιος 2013	Βοστόνη	Δύο Ρωσοκιργίσοι τσετσενικής καταγωγής, τα αδέλφια Tsarnaev
Ιούνιος 2016	Αεροδρόμιο της Κων/πολης	Τρεις δράστες: Ουζμπέκος, Κιργίσιος και (πιθανώς) Τσετσένος
Παραμονή Πρωτοχρονιάς του 2017	Κωνσταντινούπολη, Reina nightclub	Ο Ουζμπέκος Abdulkadir Masharipov
Απρίλιος 2017	Στοκχόλμη	Ο Ουζμπέκος Rakhmat Akilov
Απρίλιος 2017	Μετρό της Αγ. Πετρούπολης	Ο Akbarzhon Jalilov, Ρώσος πολίτης ουζμπεκικής καταγωγής που είχε μεγαλώσει στο νότιο Κιργιστάν
Νοέμβριος 2017	Νέα Υόρκη	Ο Ουζμπέκος Sayfullo Saipov

Περιβαλλοντικές προκλήσεις στην Κεντρική Ασία

Τέλος, χωρίς να είναι ήσσοντος σημασίας, η Κεντρική Ασία αντιμετωπίζει πολύ σοβαρή υποβάθμιση του φυσικού της περιβάλλοντος. Μεγάλη πρόκληση για ολόκληρη την περιοχή είναι η εξάντληση των υδατικών πόρων της. Κορυφαίο – και θλιβερό – παράδειγμα αποτελεί η Αράλη, κάποτε η τρίτη μεγαλύτερη λίμνη του κόσμου, με έκταση 68.000 τετρ. χλμ., δηλαδή περίπου την μισή έκταση της Ελλάδας. Η Αράλη συρρικνώνεται σταθερά από την δεκαετία του 1960, καθώς τα δύο ποτάμια Σαρ Νταριά και Αμού Νταριά που την τροφοδοτούσαν εξεστράπησαν από τις σοβιετικές αρχές προς αρδευτικά δίκτυα σε άνυδρες περιοχές.

Εκταση της Αράλης, 1973-2001

Εκταση της Αράλης, 2004-2009

Η ερημοποίηση που προελαύνει σ' ολόκληρη την Κεντρική Ασία, όπως άλλωστε και στα γειτονικά Ιράν και Αφγανιστάν, είναι εν μέρει συνέπεια της συστηματικής καλλιέργειας βάμβακος που απαιτεί μεγάλες ποσότητες νερού και αποδεδειγμένα αποξηραίνει το έδαφος. Η δε συλλογή του βαμβακιού γίνεται πολύ συχνά υπό πρωτόγονες συνθήκες και με όρους δουλοπαροικίας.

Βαμβακοκαλλιέργειες στο Ουζμπεκιστάν

Μια διακριτή αιτία για την εξαφάνιση της Αράλης είναι η κατασκευή του καναλιού στην έρημο Καρακούμ του Τουρκμενιστάν από τις σοβιετικές αρχές, αρχικά με την ονομασία “Λένιν”. Εχει μήκος 1,375 χλμ και εκτρέπει τεράστιες ποσότητες από τον ποταμό Αμού Νταριά. Ολοκληρώθηκε το 1988, προκειμένου να παράσχει νερό για βαμβακοκαλλιέργειες και υδροδότηση της πρωτεύουσας Ασχαμπάντ.

Χάρτης του Καναλιού Καρακούμ

Σοβαρές προστριβές προκαλεί και η διαχείριση των διασυνοριακών ποταμών. Σημειώνεται ότι μόνο η Κίνα και το Καζαχστάν έχουν 24 διασυνοριακούς ποταμούς, εκ των οποίων οι δύο κυριότεροι είναι ο Ili (που τροφοδοτεί την λίμνη Balkhash) και ο Irtysh που κατευθύνεται βόρεια και γίνεται παραπόταμος του Ομπ στην Σιβηρία. Το Καζαχστάν έχει διαμαρτυρηθεί πολλές φορές, καθώς οι Κινέζοι κατακρατούν μεγάλες ποσότητες νερού και, δεύτερον, υπάρχουν ενδείξεις για ρύπανση των δύο διασυνοριακών ποταμών με βιομηχανικά απόβλητα στο έδαφος της Κίνας.

Κυριότερα ποτάμια στην Κεντρική Ασία

Βέβαια, σοβαρή ρύπανση έχει προκληθεί ή προκαλείται στην Κεντρική Ασία ανεξαρτήτως των Κινέζων, σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας της βαριάς σοβιετικής κληρονομιάς ή λόγω του ζήλου των κυβερνήσεων στην περιοχή να επιτύχουν υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης. Σοβαρά προβλήματα προκαλεί, επίσης, η εντατική εξόρυξη υδρογονανθράκων στην περιοχή της Κασπίας Θάλασσας, που αποτελούν τους κυριότερους πόρους του Καζαχστάν και του Τουρκμενιστάν.

Αντ'επιλόγου

1. Εάν ιστορικά η Κεντρική Ασία αποτέλεσε τόπο συνάντησης πολιτισμών, απο τον 19ο αιώνα και μετά είναι χώρος γεωπολιτικού ανταγωνισμού – μεταξύ της τσαρικής Ρωσίας και της Βρετανίας και στην συνέχεια μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και της Δύσης. Μετά το 1991, υπάρχει ένας υπόγειος ανταγωνισμός για επιρροή στην περιοχή ανάμεσα στην Ρωσία και την Κίνα, παρά την στρατηγική σύμπλευση μεταξύ τους ή, ακριβέστερα, παρά την “λυκοφιλία” της Μόσχας με το Πεκίνο.
2. Ταυτόχρονα, εντείνεται η επιρροή του Ισλάμ στην πρώην σοβιετική Κεντρική Ασία. Η περιοχή αυτή αποδεικνύεται ευάλωτη σε μορφές θρησκευτικού εξτρεμισμού και επιρρεπής στο να εξάγει εκτρεμισμό.
3. Παράλληλα με τους αξιόλογους φυσικούς πόρους της, η αυξανόμενη σημασία της περιοχής οφείλεται πρωτίστως στην θέση της στην καρδιά της “παγκοσμίου νήσου”, όπως αποκαλείται συχνά η Ευρασία.
4. Οι σχετικά υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης των χωρών της Κεντρικής Ασίας οφείλονται ακόμη σε μεγαλύτερο βαθμό στην εκμετάλλευση φυσικών πόρων παρά στον θεσμικό εκσυγχρονισμό, την τεχνολογική αναβάθμιση και την διαφοροποίηση των οικονομιών τους.
5. Τέλος, η Κεντρική Ασία παραείναι σημαντική για να την αγνοούμε ή να την παραβλέπουμε. Ούτε και είναι μακριά από την Ελλάδα. Γι' αυτό άλλωστε είναι ιδιαίτερα επίκαιρη η πρωτοβουλία του Ινστιτούτου Διπλωματίας να φιλοξενήσει την αποψινή εκδήλωση.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!